
KÖNYVEKRŐL

ENYEDI ZSOLT

Bevezetés a politikatudományba

Haskó Katalin–Hülvely István:

Bevezetés a politikatudományba.

Villányi úti Konferenciaközpont, Budapest 1996.

Közhelyes, de fontos igazság, hogy egy tudományterület fejlettségét nem annyira a monográfiák, tanulmányok és kutatási jelentések, hanem a kézikönyvek és szöveggyűjtemények szaporodása és minősége jelzi. A tankönyvek és „bevezetések” nemcsak a diákok, érdeklődők és pályakezdők számára szolgálnak tájékoztatói pontként, hanem az adott tudomány művelője is belőlük tudja meg, hogy tulajdonképpen mit is csinál, hogy az ő „része” hol helyezkedik el az „egészben”. Talán még fontosabb üzenete az ilyen kiadványoknak, hogy van „egész”, hogy létezik olyan felhalmozott tudásanyag, amely tárgyának, módszerének, valamint az egymással összefüggésben levő megállapításoknak és felfedezéseknek az okán elkülönült, másokkal egyenrangú tudománynak tekinthető.

A tanításban hasznos eszközként, a társadalomtudományon belüli vetélkedésben pedig szimbolikus fegyverként forgatható kézikönyvekre a még mindig csak emancipálódó magyar politikatudománynak különösen nagy szüksége van. A rendszerváltás előtti tudásunk átrostálása, a friss tudományos – és valljuk meg, politikai – impulzusok feldolgozása és rendszerezése olyan feladat, amelynek elvégzése nélkül nehezen elképzelhető a politológia szaktudományos önképének megszilárdítása.

Haskó Katalin és Hülvely István „bevezetése” a legfrissebb próbálkozás ezen a területen. Könyvük számos, önmagában is lexikont igénylő politikatudományi témacsoportot mutat be (párhuzamosan néhány társ tudomány alapvető fogalmaival), olyan narratívába fűzve őket, amely a politikatudomány iránt érdeklődő, a módszerek, szempontok, normatív mércék sokféleségétől korábban elcsüggedt olvasóban is felkeltheti annak az érzését, hogy érdeklődése tárgyának talán mégiscsak van valami-

féle kezdete, fejlődése és iránya. Az alábbi ismertetés egyben a sikeres könyv – várható – további kiadásainak szemszögéből kívánja felhívni a figyelmet néhány újragondolásra érdemes pontra.

A könyv a „mi a politika?“, illetve „mi a politika társadalmi megbízatása?“ című örök kérdésekkel indul. Osztályozva az e kérdésekre adott válaszokat normatív-ontológiai, funkcionalista, empirikus-analitikus és kritikai-dialektikus megközelítéseket különböztet meg Haskó és Hülvely. A négyes felosztás alkalmat ad a módszertan és az értékelőkötelezettség (konzervatív, konzervatív-liberális, liberális, baloldali) kombinálódásának bemutatására, bár ennek megvan az az ára, hogy a szerzőknek a nem egy súlycsoportba tartozó irányzatokat is azonos rangon kell kezelniük és a kombinációk számát is erősen korlátozniuk kell.

A politika definícióinak számbavételekor a szerzők először arra figyelmeztetnek, hogy a politika „...erőtér, amelybe minden beletartozhat“ (7. o.), később pedig, Easton nyomán, a társadalom egészének értékrendjét érintő és annak szervezett erőfeszítését igénylő konfliktusokat nevezik politikainak (45. o.). Vagyis a kezdetben nagyon tágnak tűnő definíció valójában erősen leszűkül, a politikán kívülre utasítva még a szakszervezeteket vagy az etnikai és vallási mozgalmakat is, ha képesek konfliktusaikat az állam kihagyásával megoldani.

A politika hivatását tárgyalva a kötet szerzői is közel járnak ahhoz a csapdához, amibe a normatív-funkcionális megközelítések hívei oly gyakran beleesnek: hogy a politikát kizárólag mint a konfliktusok kihordásának és feloldásának az eszközét láthatták. A kép teljessége érdekében érdemes lett volna felhívni az olvasók figyelmét arra is, hogy a politika nemcsak társadalmi egyensúlyt és politikai közösséget teremt (21. o.), hanem közösségeket bont és konfliktusokat generál, s a politikai cselekvők érdekei gyakran csak az egyéb társadalmi alrendszerek működésének megzavarásával, sőt, adott esetben a társadalom egészének szétzilálásával érhetők el.

A modern politika előzményeit tárgyaló részekben Haskó és Hülvely kénytelen egy-két mondatba összesűriteni egész korok és birodalmak jellegzetességeit, de a szerzők itt kiválóan egyensúlyoznak a történelmi pontosság és a politológusi (kényszerű) felületesség között kifeszülő palón. A politika értelmét és szerkezetét a társadalmi fejlődés keretébe ágyazva mutatják be. A modernizáció az a fonal, amire felfűzve jól tárgyalhatónak bizonyul az individualizáció, a szekularizáció és az iparosodás hatása a politikai folyamatokra. Ugyanakkor ez a megközelítés talán túlságosan is éles határt húz a kapitalizmus kialakulása előtti és utáni politikai világok között. Azt vizsgálva, hogy a tudatos társadalomformálásnak vagy a racionális kalkulációnak mekkora szerepe volt a premodern viszonyok alakulásában, tapasztalhatjuk, hogy az adott kor mentalitását kifejező irodalmi emlékek, a közemberek világmagyarázatát segítő hit-elemek vagy az elit által az utókorra hagyott visszaemlékezések más és más arányokat tükröznek. Nem lehetetlen tehát, hogy a modernizációval bekövetkező törés erősebb volt bizonyos szinteken (például az értelmiségiek kommentárjainak a szintjén), mint másokon (például a cselekvők racionalizációinak a szintjén).

Ugyancsak a modernizációs szemszög vezeti arra a szerzőket, hogy a jelenkor politikáját elsősorban mint a piac és az állam közti játékkeret írják le, a politikának a gazdaságba való beavatkozását tételezve a meghatározó konfliktusvonalnak. Ez az – egyébként nagyrészt jogosult – megközelítés szükségképpen háttérbe szorítja azokat a kulturális, etnikai, világnézeti dimenziókat, amelyek – akár pre-, akár poszt-modernnek nevezjük őket – alapvető szerepet játszanak századvégi világunkban.

A modern politika elemzésénél az érdekek kategóriáját tekintik meghatározónak. Az egyes csoportok között aszerint tesznek különbséget, hogy horizontális vagy vertikális tagoltsági rendszerekhez tartoznak, kiemelve, hogy a piac erős meghatározója a vertikális rangsoroknak. Az említett – kissé egysíkú – modernizációs szemlélet miatt ott csak a munkavállalókról és munkaadókról esik szó, míg a faji, etnikai és vallási szerveződéseket csak a horizontális tagoltságnál említik meg (48. o.). Pedig a politika jelentős részben éppen a vertikális rangsor kérdése körül forog, s az említett horizontális csoportok, kevés kivételtől eltekintve, részei a hierarchiáknak: éppen e besorolásra való reakciónk révén politizálnak.

A könyv következő, negyedik blokkja a politika rendszerelméleti megközelítését veszi alapul, s annak szemszögéből vizsgálja a döntési folyamatok természetét, az értékek, magatartási minták, a szocializáció, a nyilvánosság, a civil társadalom és a legitimitáció szerepét. Az ötödik fejezet a nagyobb ideológiai áramlatokat mutatja be. Külön érdeme az utóbbi áttekintésnek, hogy a nacionalizmus és a populizmus is megjelenik a klasszikus eszmeáramlatok (liberalizmus, konzervativizmus, szocializmus és anarchizmus) mellett. Az előbbi orientációk mellőzését indokolhatná a körülöttük kialakult fogalmi zűrzavar és a koherens filozófiai kifejtésüket adó szövegek hiánya, de politikai jelentőségük megkívánja, hogy legalább az megjelenjen a kézikönyvekben róluk, amiről kialakult már valamiféle szaktudományi konszenzus. Talán hasznos lett volna kitérni arra, hogyan kapcsolódnak egymáshoz a főleg filozófiai szövegekben megfogalmazódó ideológiák és az egyes pártcsaládok politikai-eszmei orientációi – különös tekintettel az elemzett ideológiákkal közvetlenül meg nem feleltethető kereszténydemokratákra, zöldekre vagy szélsőjobbaldaliakra.

A szerzők az ideológiák bemutatása után térnek rá a pártok keletkezésének, tipológiájának és egymáshoz való viszonyának a tárgyalására. Az egyébként átfogó áttekintés kapcsán legfeljebb az vethető fel, hogy szerencsés lett volna kitérni az Európán kívüli pártokra is, különösen mivel az európai pártokkal való összevetésük ráirányította volna a figyelmet néhány, a pártok felépítése szempontjából lényeges szerkezetbeli sajátosságra.

A pártrendszerek problémája kapcsán a szerzőpáros a bal–jobb szembenállás meghatározó jelentőségére és ugyanakkor változó tartalmára hívja fel a figyelmet. A differenciált megközelítés dacára, ebben a részben kissé összecsúsznak az ideológiai hagyományok és a pártverseny dimenzióinak kérdései. A bal és a jobb jelölhet sajátos szemléletű és társadalmi hátterű politikai mozgalmat és szellemi irányzatot, de használ-

ható a pártok egymáshoz képesti viszonyát megragadó térmetafora alapvető dimenziójának meghatározására is. Az első értelemben jogosan beszélhetünk a bal vagy a jobb sikeréről vagy hanyatlásáról, azonban a térmetaforák részeként használt bal és jobb olyan stabil, más lehetséges metaforáknál (fekete-fehér, fent-lent, bent-kint stb.) sokkal használhatóbbnak bizonyult címkék, amelyekről a politikai és a politológiai nyelv akkor sem mond le, ha a konkrét hagyományokhoz és szellemi irányzatokhoz a pártversenynek már nem sok köze van. Az utóbbi értelemben használt bal-jobb nem „strukturális válságok” (178. o.) idején relevánsabb az egyéb megosztó dimenzióknál, hanem akkor – s a legtöbb nyugati országban folyamatosan ez a helyzet –, ha a különböző kérdések kapcsán kialakított pártálláspontok között olyan erős az összefüggés, hogy a pártverseny egydimenziós felfogása megengedhető redukció, s a hagyományosan bal- és jobboldalinak tekintett értékek a dimenzió eltérő téréfén találhatók.

A hetedik rész a politikai rendszerek típusait veszi szemügyre. Különösen gazdag a nem demokratikus rendszerek nómenklatúrája, összesen nyolc osztályba sorolva a főbb rezsim típusokat (pl. „pretoriánus”, „mobilizáló”, „gyámkodó” stb.). Az empirikus anyag rendszerezésére jól használható osztályozás legfeljebb annyiban kelt hiányérzetet, amennyiben itt hiányzik a típusok egymáshoz való viszonyának értelmezésére szolgáló elméleti keret, amely indokolná, hogy miért éppen nyolc és nem négy van tizenhárom modellre van szükségünk. Ugyanakkor el kell ismernünk, hogy itt olyan választási kényszerrel találták szembe magukat a szerzők, ahol a deduktív alapon létrehozott tipológiák zártsága és túlzott elvontsága jelentette volna az alternatív választás árát.

Zárásképpen a demokrácia főbb intézményeit és típusait mutatja be a könyv. Itt tárgyalják a szerzők a parlamenti és elnöki rendszer, az államfő, az ellenzék vagy a választási rendszer témakörét. Talán itt lehetett volna bemutatni a konszenzusos rendszerek sajátosságait is, azonban erre végül nem kerül sor. Ugyancsak érdemes lett volna részletesebben kitérni a koalíciós mintázatokra, már csak azért is, mert úgy kiderült volna, hogy például a kisebbségi kormányok nem annyira különleges helyzetekhez (237. o.) (bár valamelyest ez is igaz), hanem inkább egyes országok és régiók politikai kultúrájához, az ottani pártverseny jellegéhez köthetők.

A szerzőpárosnak szembe kellett néznie azzal a dilemmával, hogy miként hoz létre egy információgazdag, a politikatudományon belüli tudományterületek eredményeit korrekten bemutató, ugyanakkor a kívülálló számára is élvezhető szöveget. Az egyik felhasznált technika a hivatkozások mellőzése volt. Ennek ugyan megvan az az ára, hogy az olvasó nem tudja, hol nézzen utána egyik-másik témának, de a folyamatosság és közérthetőség megteremtése bőven ellensúlyozza ezt a hátrányt. (Az viszont már inkább kifogásolható, hogy a könyv végén lévő bibliográfiában sem találja meg az olvasó az emlegetett gondolkodók egyikének-másikának munkáit.) A diákok igényei iránti fogékonyság tükröződik a köznap életből vett példákban, illetve a speciálisan magyar (mindenekelőtt a rendszerváltás előtti időszakra vonatkozó) tapasztalatokra utalásokban

